

NOVI URBANI TRENDI : Prizorišča v mestih – omrežja med mesti (povzetek)

1. UVOD

1.1 Fizični prostor in transakcijska omrežja

Dvoje nasprotujočih si prepričanj:

- mesta se vse manj razlikujejo od vseh drugih teritorialnih enot in tudi med sabo
- njihova medsebojna razločljivost in raznovrstnost znotraj njih se še povečuje, vendar selektivno in na drugačnih osnovah

Urbani procesi niso endogeni, temveč del širših ter medsebojno odvisnih globalnih družbeno-prostorskih (D-P) procesov. Mesta so vse bolj odprti in medsebojno ter z širšim okoljem povezani sistemi. Spreminjanje mest je torej vedno manj mogoče pojasnjevati zgolj s spremembami *znotraj mest*.

- a) Na eni strani slabitev endogenosti urbanih procesov utrjuje prepričanje tistih, ki v tem trendu kot logično posledico vidijo izključno krepitev odvisnosti manjših od večjih prostorskih enot (*zmanjševanje avtonomije na račun integracije*) – posledica: povečevanje podobnosti *med* prostorskimi enotami in zmanjševanje raznovrstnosti *znotraj* njih – homogenizacija prostorskih enot: vse večje časovno-prostorsko (Č-P) krčenje, približevanje Č-stroškovni konvergenci, z močno tehnološko oz. telekomunikacijsko zaslombo. Mesta naj bi zato imela vedno bolj le *instrumentalno funkcijo* transakcijskih vozlišč, vse manj pa naj bi bila specifična fizično-P oblika družbenosti. Če se relativna dostopnost zelo poveča, ni več zadoščeno zadostnim pogojem, da se razločljivost ohranja. Z izginjanjem potrebe po koncentraciji raznovrstnosti v P dolgoročno izginja tudi družbena potreba po mestih.
- b) Na drugi strani se utrjuje prepričanje tistih, ki slabitve endogenosti urbanih procesov povezujejo z načelom, da je jedro te slabitve dolgoročni proces *deteritorializacije*: mesta naj bi imela funkcijo virtualnih vozlišč globalni omrežnih transakcij, vendar obenem spremljajočo fizično-P *lokalizacijo* teh vozlišč. Proces slabitve urbane endogenizacije šele v pravem pomenu vzpostavlja, en pa ukinja, pogoje za avtonomijo mest. Tudi to stališče ima močno tehnološko in telekomunikacijsko zaslombo, le da s tem ne pojasnjuje le zmanjšanja pomena mest v družbi. Zmanjševanja "množičnega" oz. "uporabniškega" pomena mest sploh ne zanika, temveč ga izpostavlja kot nujni pogoj spremenjene vloge mest v globalnem okolju, ki ima *izbirni*, ne pa nujni, instrumentalni pomen za posameznike/skupine.

1.2 Mesto kot množična potreba in mesto kot reflektivna izbira

- preobrazba P organizacije mest iz *območno zamejenih* v fluidne, *območno-omrežne sisteme*
- dialektični odnos med naraščajočimi procesi P-Č *univerzalizacije* in vzporedne P-Č *partikularizacije* na vseh ravneh
- relacija med instrumentalnimi urbanih prostori (urban spaces) in refleksivnimi urbanih kraji – prizorišči (urban places)

Na ravni akterjev se vzporedno s povečano mobilnostjo reflektivnost manifestira v povečanju zahtev in potreb po selektivnih ter raznovrstnih P praksah. Mesto se s svojimi specifičnimi lastnostmi v razmerah naraščajoče univerzalizacije dostopnosti iz nujne potrebe in vnaprejšnje danosti preoblikuje v reflektivno življenjskostilsko izbiro akterjev (kulturno udejstvovanje, sociabilnost, sproščanje in rekreiranje, spolna in seksualna emancipacija, obiskovanje, nakupovanje...)

2. URBANA PREOBRAZBA: SISTEM, AKTERJI IN GLOBALNO OKOLJE

2.1 Novi trendi D-P preobrazbe mest

Temeljna značilnost dolgoročnih procesov preobrazbe mest je zmanjševanje njihove izključne opredeljenosti:

- *proces prekrivanja enot (overlapping)*: mesta niso več nujno celovite funkcionalno-administrativno in geografsko zamejene D-P- enote (npr. lokalne, regionalne)
- *hierarhično sploščanje ravni*: mesta niso več nujno jasno strukturno uvrstljive na vertikalnih D-P- ravneh (npr. kot subnacionalna raven podrejena nacionalni)

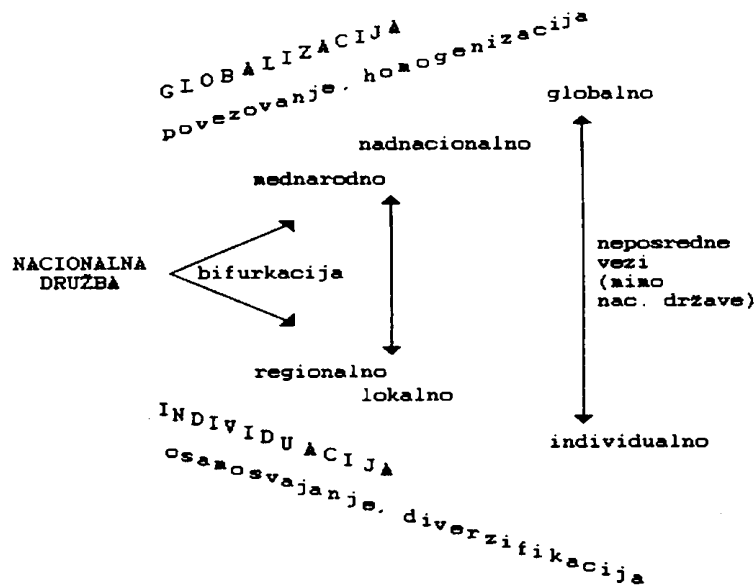
Prva razsežnost zadeva stopnjo *povečevanja neposredne funkcionalne dostopnosti* do nadnacionalnega okolja oz. povezljivosti z različnimi drugimi enotami na različnih D-P ravneh. Druga pa zadeva *povečevanje avtonomije mest* oz. zmanjševanje vnaprejšnjega podrejanja višji hierarhični ravni.

2.2 Teoretsko izhodišče: procesi individuacije in globalizacije

Teune in Mlinar pojmujeata mesta kot enega od načinov *agregirane raznovrstnosti* in hkrati kot stopnjo v procesu integracije raznovrstnosti – na krajši časovni rok raznovrstnost in integracija sicer reducirata ena drugo, postopno pa prode do njune vzajemnosti. Razpršeno povezovanje oz. integracija mest z nadnacionalnim okoljem zmanjšuje hierarhične razlike med mesti, hkrati pa se kot posledica osamosvajanja najprej pojavljajo *uniformnosti* in nove oblike *podrejanja*, nato pa se povečujejo vsebine in oblike *raznovrstnosti* znotraj posameznih mest.

Mlinar: v razmerah deteritorializacije, kontinuuma družbeno-teritorialnih ravni analitično in izkustveno ni mogoče vedno zvesti na relacijo lokalno-globalno. Poudarja tudi spoznavno omejenost t.i. *sektorskih pristopov* → pomembno je preučevati na relaciji sistem – okolje – individualni akterji, saj se aktivna, reflektivna vloga akterjev glede na strukturne dejavnike v procesu preobrazbe mest nenehno povečuje. Mlinar pojmuje zmanjševanje izključnosti kot del splošnejšega D-P razvojnega procesa.

Oblikovanje večravenskih omrežij (Mlinar) = posledica sprememb v prehodu od *interakcijskih k transakcijskim sistemom*, ki so povezani z novo telekomunikacijsko in informacijsko tehnologijo. Nova tehnologija pa vodi od *lokacijskih k cirkulacijskim načelom* družbene organiziranosti, od *sedentarnih* (prostorskih) k *fluidnim* (virtualnim) P praksam (Virilio), od *prostora krajev v prostore tokov* (Castells).

2.3 Vzajemnost transaktivnosti in interaktivnosti

- enotnost nasprotnosmernosti obeh načel, prehajanje iz enega v drugo načelo, ne pa prevlada enega nad drugim

Razmerje med logiko *cirkulacije* in *sedentarnosti*: kroženje dobrin, idej, informacij in ljudi ne pomeni linearnega odpravljanja sedentarnosti v družbi, temveč ob povečani dostopnosti povzroča povečano lokacijsko mobilnost, selektivnost in reflektivnost s strani akterjev (*cirkulacija sedentarnosti*).

Bolj ko prostorske ovire oz. nezadostna dostopnost izginjajo, bolj postajamo občutljivi na to, kaj dejansko *vsebujejo* posamezni prostori – povečevanje spremenljivosti in občutljivosti akterjev do vsakokratnih prostorskih praks.

Navidezni paradoks: izginjanje prostorskih ovir ali povečevanje prostorske dostopnosti kot ovire povečuje razločljivost posameznik krajev/lokacij znotraj širših, vedno bolj podobnih, organizacijsko standardiziranih prostorov. Vzpostavlja se novo, kompleksnejše in dinamično razmerje med elementi podobnosti ter različnosti → *refleksivna vloga akterjev!*

Urbana deteritorializacija ne pomeni že brezkrayevnosti (placelessness) ter posledično izginjanja mestnosti – **tako kot je transakcijsko povezovanje v omrežjih, ki ga spremljajo procesi deteritorializacije, specifični vidik globalizacije, je tudi povečevanje razločljivosti med mesti in raznovrstnost znotraj mest specifični vidik individuacije.**

2.4 Dostopna raznovrstnost in refleksivna dostopnost

Na novo oblikovani, specifični kraji tako zadovoljujejo potrebe akterjev ter posledično kapitala po *razločljivosti* glede na *prevladujoče standardizirane prostore*, ki se med sabo ne razlikujejo dovolj, in glede na *univerzalne prostore tokov*. Tu ne gre za instrumentalni pomen fizičnega prostora kot mehanizma za varovanje identitete, temveč za refleksivni in ne vnaprej dan, opredeljujoč odnos do določenih krajev. Sprotna, začasna, trenutna, večkratna ali celo simultana izbira več krajev je konstitutivna značilnost multiplih in hkrati fluidnih identitet akterjev. Naraščajoča "preračunljiva" samorefleksivnost akterja in njegova aktivna izbira življenjskega stila je osnova multiplosti identitet in je posledica *multiplikacije kontekstov* (Giddens).

Vsebinske, vizualno-estetsko stimulative, simbolne in druge razsežnosti posameznih prostorov ali krajev so ključne lastnosti fizično-P, posebej pa urbanih prizoriščnosti. **Tako torej fizični prostori ali kraji niso instrument zaščite identitete, temveč lastnost reflektivne umestitve identitet.**

Povečevanje različnih sodobnih oblik fleksibilne P mobilnosti ni v nasprotju z zmanjševanjem rutinske mobilnosti, prav tako tudi ni v nasprotju s povečevanjem novih tipov (pol)sedentarnosti (začasne, občasne selitve).

2.5 Instrumentalni prostori in reflektivni kraji v mestu

Dva osnovna tipa urbanih prostorov in njunih pomenov s stališča prostorskih praks akterjev:

- *instrumentalna urbana prostorskost (urban spaces)*, kjer so urbani prostori le sredstvo za doseganje dostopnostnih ciljev; ta tip je s stališča rutinskih, vsakodnevnih Č-P poti akterjev prevladujoč in v večji meri vezan na fenomen koncentrirane dostopnosti v fizičnem prostoru ter med prostori
- *refleksivna urbana krajevnost (urban places)*, kjer so urbani prostori cilj zadrževanja v njih; ta tip je specifičen in vezan predvsem na fenomen nerutinizirane izrabe, na aktivno identifikacijo akterja s prostori, ter posledično na prostorsko selekcijo

Tipa urbanih prostorov	Razsežnosti		
	<i>znotrajsistemske lastnosti (delovanje)</i>	<i>relacije med sistemi (povezovanje)</i>	<i>procesi preobrazbe (spreminjanje)</i>
<i>Refleksivni prostori</i>	raznovrstnost	razločljivost	individuacija
<i>Instrumentalni prostori</i>	standardizacija	univerzalnost	globalizacija

2.6 Mesta kot transakcijska vozlišča in interakcijska prizorišča

Pospešeni procesi deteritorializacije povzročajo, da so mesta vse manj trajna, samoumevna središča širših teritorialnih enot. Na eni strani vedno bolj dobivajo vlogo *instrumentalnih lokaliziranih vozlišč transakcijskih omrežnih tokov*, na drugi strani pa hkrati (pri)dobivajo vlogo bolj ali manj razločljivih *refleksivnih fizičnih prizorišč – model sistematizacije urbanih sprememb oz. procesa preobrazbe mest*: procese *prežemanja* ter *polarizacije* individuacije in globalizacije hkrati obravnavamo na treh ravneh D-P realnosti: **posameznik → mesto → globalna družba**.

Z izpostavljanjem vloge posameznika in globalnega okolja skušamo nakazati povečevanje neposrednega vpliva reflektivnih individualnih akterjev in neposrednega vpliva cirkulacije globalnih tokov s hkratnim zmanjševanjem pomena nacionalne ravni v procesu spreminjanja prostorske organizacije mest. Mesta se morajo na eni strani "usposobiti" za razločevanje kot osnove povezovanja z različnimi ravnmi globalnega okolja za lokalizacijo globalnih tokov – transakcij, na drugi strani pa se morajo usposobiti za selektivno, lokalizirano absorpcijo globalnosti v urbanem prostoru tako z vidika blaga, storitev kot tudi akterjev.

Sugeriranje, da fizični prostor vse manj opredeljuje družbo, pri tem pa se vzpostavlja nova opredeljivost (transakcijske aktivnosti v prostorih virtualnih tokov), je problematično → tehnološki determinizem, protiemancipatorna, "zero sum" predpostavka (telekomunikacije naj bi zmanjševale družabnost, praznile javne prostore, povzročale zamiranje dejavnosti, izseljevanje iz mest, ukinjale dolgoročno smiselno obstoja mest...). Bolj plodna je predpostavka, da virtualni prostori tokov omogočajo izogib fizično-prostorskim vnaprejšnjim danostim in torej predpostavljajo nenehno reflektivno opredeljevanje (medsebojno komplementarno prežemanje virtualnosti in prostorski).

3. POSTMODERNI URBANI FENOMENI IN RAZVOJNE D-P ZAKONITOSTI

- izpostavljanje *polarizacije* in *vzajemnosti*, ki pospešeno D-P uokvirjajo dinamiko urbane preobrazbe ob koncu tisočletja

Dve najširši skupini teoretsko-konceptualnih usmeritev:

- *fenomenološko-kulturološke usmeritve* (Harvey)
- *razvojno-evolucijske usmeritve* (Urry)

Harvey: D-P postmodernost ni nič drugega kot kulturno oblačilo postfordističnega tipa proizvodnje in fleksibilne akumulacije kapitala, gre torej za kulturni izraz sodobne ekonomske kapitalistične preobrazbe → vpliv *kulturne ekonomije* oz. različnih oblik kulturne proizvodnje.

tipa mest značilnosti, primeri	MODERNO – FORDISTIČNO MESTO	POSTMODERNO – POSTFORDISTIČNO MESTO
<i>Urbana struktura</i>	homogena, trajno zaprta urbana distriktnost, lokacijsko coniranje, izrazitost centralno-periferne delitve, linearna suburbanizacija, vpetost v nacionalno teritorialno strukturo, nacionalni infrastrukturni in tehnološki standardi, nacionalni P koridorji	fragmentiranost, večvozliščnost, heterogena prostorskost, selektivna in fleksibilna lokacijska coniranja, večcentralnost, vpetost v globalne ali interregionalne teritorialne strukture, globalni infrastrukturni ter info.in tehno.standardi, nadnacionalni P in virtualni koridorji
<i>Urbana ekonomija</i>	<u>proizvodna osnova</u> : industrijska, množična proizvodnja, ekonomija »velikosti«, materialna proizvodnja, orientiranost na teritorialno zaledje	<u>storitvena osnova</u> : fleksibilna konsumpcijska proizvodnja in diverzifikacija storitev, nematerialne storitve, neteritorialna orientiranost
<i>Urbana kultura</i>	<u>razredna delitev</u> : socialno in P segregirana in homogenizirana, delitev na množično in elitno kulturo proizvodnje/potrošnje, lokalna in nacionalna vpreženost	<u>živlenskostilska delitev</u> : horizontalna, heterogena, socialno in P razpršena in fragmentirana, storitveno naravnana, mikrolokalna, globalno kompatibilna
<i>Urbana podoba, arhitektura</i>	<u>funkcionalistična</u> : univerzalistični standardi, stilska neraznovrstnost in nerazločljivost, monotonost urbane krajine, funkcionalnost in neestetskost urbane opreme	<u>eklektična</u> : univerzalist.in globalistični standardi z mešanjem stilov in (lokalnih) estetskih tradicij, spektakularnost, teatralnost, prevlada estetskih nad funkcionalnimi merili v urbani opremi
<i>Urbano planiranje</i>	<u>dolgoročno totalistično</u> : mesto pojmovano kot zamejen teritorij in v okviru statičnosti družbenih potreb, prevlada sektorskega in tehnicističnega planiranja, okvir hierarhičnega nacionalnega urbanega sistema, vzpostavljanje intraurbane dostopnosti	<u>dolgoročno-fragmentaristično in strateško</u> : mesto pojmovano kot odprt P sistem in v okviru dinamičnosti družbenih potreb, kombinacija holističnega, parcialnega in potrošno naravnane planiranja, planiranje odprosti – interurbane dostopnosti
<i>Urbana uprava, vladanje</i>	<u>institucionalno upravljanje</u> : prevladujoča politična in institucionalna vloga paradržavnih agencij, redistribucija virov in sredstev za družbene potrebe, upravljanje z javnimi storitvami	<u>kombinacija institucionalnega in korporativnega podjetništva</u> : partnerstvo javnih institucij in zasebnih agencij, mobilizacijska uporaba virov in sredstev v kontekstu (so)vlaganja, tržna domena javnih storitev

Urry in Scott: temeljno značilnost postmoderne D-P urbane preobrazbe opredeljuje potrošnja in proizvodnja nematerialnih, predvsem kulturnih, simbolnih in vizualnih dobrin. Fleksibilna akumulacija postfordističnega tipa proizvodnje je le del širšega postmodernega fenomena – *krepitev pokulturjenja družbenosti*.

3.1 Fenomenološki pristop k dinamiki prostorske preobrazbe

Temelji na pojasnjevanju protislovnosti in vzajemnosti pospešene in spremenjene dinamike novih pojavnih oblik delovanja praks akterjev na različnih ravneh družbene organiziranosti (so dolgoročno nepredvidljive, open-ended). Primer tega pristopa je *(re)konceptualizacija protislovnosti in vzajemnosti novih (postmodernih) prostorskih praks* – le-te povzročajo nove vsebine, pomene in oblike prostorsko-organizacijskih in strukturnih diferenciacij. Osnova medsebojne dinamike protislovnosti in vzajemnosti so novi pojavi D-P segmentiranja, ki jih je mogoče pojasnjevati kot hkratno povečevanje na eni strani prostorske homogenizacije in univerzalizacije ter na drugi strani prostorske heterogenizacije in partikularizacije.

- *homogenizacija*: povečevanje fizične podobnosti v prostorih in med prostori
- *univerzalizacija*: krepitev enotnih standardov oz. sinhronizacija v Č-P organiziranosti
- *heterogenizacija*: raznovrstnost znotraj prostorskih entitet
- *partikularizacija*: krepitev edinstvenosti prostorskih atributov
- izpostavljanje pomena družbenih in prostorskih oblik v procesih preobrazbe – "Simmelovske razprave"
- močna kulturološka usmerjenost

3.2 Razvojni pristop k dinamiki prostorske preobrazbe

Evolutivno pojasnjevanje protislovnosti in vzajemnosti trendov spreminjanja dinamičnih D-P procesov ter odnosov na različnih ravneh družbene organiziranosti. Jedro spreminjanja je dialektika hkratne protislovnosti in vzajemnosti generalnih procesov. Nove prostorske, predvsem pa virtualne prakse pod vplivom tehnološkega napredka omogočajo kvalitativno prehajanje iz ene v drugo D-P logiko:

- Castells: iz logike prostorov krajev v prostore tokov
- Mlinar: iz interakcijske v transakcijsko logiko
- Camagni, Batten: iz teritorialne v omrežno logiko
- Albrow: iz moderne v globalno logiko

Pripisovanje pomena novih, zlasti informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij pri prehajanju iz ene v drugo razvojno logiko.

3.3 Razlike in komplementarnosti med pristopoma

Najsplošnejša razlika je ta, da fenomenološki pristop običajno izhaja iz horizontalnih (diferencijskih) izhodišč v pojasnjevanju D-P sprememb, razvojni pristop pa iz vertikalnih (stratifikacijskih) izhodišč.

Fenomenološka usmeritev v splošnem vidi dinamiko hkratne protislovnosti in vzajemnosti D-P sprememb v okviru *pospešenega in specifičnega nadaljevanja oz. radikalizacije procesov modernizacije z "nejasnim izhodom"*. Razvojna usmeritev pa v teh procesih prepoznava *ново logiko družbenosti in prostorskosti* - Ali razmerje protislovnost/vzajemnost procesov ostaja trajnejša in imanentna lastnost kompleksnih prostorskih sistemov, ali pa sedanja neusklajena protislovnost in vzajemnost dolgoročneje privede do nove kvalitativne usklajenosti, tj. pretežno vzajemnih D-P odnosov?

Pri raziskovanju sodobnih, izjemno kompleksnih procesov prostorske, urbane preobrazbe, je nujno medsebojno oplajanje fenomenološke in razvojne usmeritve → simbioza med znanstveno "dovzetno senzibilnostjo" do raznovrstnih postmodernih *mikroprostorskih praks* in "erutidsko sposobnostjo" dolgoročnejših *makroprostorskih posploševanj* ter predikcij.

3.4 Poudarki v obravnavah prostorske diferenciacije v mestih in med urbanimi sistemi

Trije pojmovno-konceptualni in kategorialni premiki v pojmovanju (de)diferenciranja družbene prostorske, tj. v razlikovanju med pomenom prostorske instrumentalnosti in reflektivnosti:

- rekonceptualizacija medsebojne odvisnosti med:
 - a) procesi D-P heterogenizacije in homogenizacije znotraj posamzenih urbanih sistemov
 - b) univerzalizacije in distinktivnosti med urbani sistemikot razlikovanje med *prostori* in *kraji*
- kompleksnost pojasnjevanja posledic procesa deteritorializacije urbanih sistemov: polarizacije in vzajemnosti med interakcijsko (območno) in transakcijsko (omrežno) logiko delovanja pod vplivom telekomunikacijskih in informacijskih tehnologij: razlikovanje med *prostori krajev* (spaces of places) in *prostori tokov* (spaces of flows)
- (ne)posredno pojasnjevanje dostopnosti kot medsebojne pogojenosti lokalizacije globalnih tokov v mestih in globalne cirkulacije krajevnosti mest v transakcijskih omrežjih, kot: *dostopne raznovrstnosti* in *raznovrstne dostopnosti*

3.5 Specifični poudarki v obravnavah postmoderne prostorske segmentacije v mestih

Soočanje širših D-P sprememb z urbani spremembami, predvsem glede odnosa med urbano fizičnostjo (interaktivnost) in virtualnostjo (transaktivnost), ter medsebojno dialektično prepletanje sodobnih procesov D-P instrumentalizacije in reflektivizacije. Novejši tematski poudarki so:

- poudarek iz prostora kot instrumentalne podlage trošenja k poudarku reflektivnega trošenja samih (specifičnih) prostorov
- poudarek od lokacijskih kvalitiet v smislu instrumentalne dostopnosti k lokacijskim kvalitietam kot odnosom med reflektivnim umeščanjem dostopnosti in selektivnosti fizično-prostorske prisotnosti – "aktivni prostori", "povečane vizualno-simbolne senzibilnosti"
- poudarek iz transakcijskega (omrežnega) nadnacionalnega povezovanja kot dominantnega elementa tekmovalnosti med mesti k soodvisnosti med dostopnostjo/prisotnostjo v virtualnih omrežjih in njihovo fizično-prostorsko lokalizacijo
- poudarek iz pretežno substitucijskih k dinamičnim sinergetskimi in komplementarnim učinkom fizičnosti/virtualnosti, interaktivnosti/transaktivnosti ipd.
- poudarek iz klasičnega dožemanja urbanosti kot instrumentalne nuje/potrebe zaradi dostopnosti k urbanosti kot zavestni izbiri (kontekstualnosti življenjskega stila)

3.6 Prostorska instrumentalnost in reflektivnost

- narašča pojasnjevalni pomen prostora v družboslovju nasploh in posebej v sociologiji
- raziskovalci se preusmerjajo v preučevanje prostora kot oblik in pomenov selektivnih prisotnosti, ne pa več prostora kot ovire v dostopnosti

4. OD KLASIČNE OBRAVNAVE MEST KOT TERITORIALNIH SISTEMOV K OBRAVNAVI MEST KOT SISTEMOV KRAJEV IN TOKOV

Trije vidiki, po katerih je mesta težko analitično razvrščati:

- mesta kot zamejeni teritorialni sistemi, opredeljeni formalno oz. administrativno
- kot lokalne prostorske enote glede na nadlokalne lastnosti ali ravni
- kot teritorialne skupnosti

Dejanski oz. delujoči urbani sistem opredeljuje predvsem sistem njihovih akterjev, akterji pa vse bolj neteritorialno delujejo (Dematteis). Mesta zato vedno bolj postajajo neteritorialne oz. ateriorialne in nadlokalne entitete.

4.1 Procesi deteritorializacije

Proces razlikovanja med prostori in kraji kot:

- proces fizične, tudi morfološke, preobrazbe znotraj in med prostorskimi ter virtualnimi entitetami (nasprotnosmerni procesi (de)diferenciacije, (de)fragmentacije, (de)segmentacije)
- spreminjanje družbenega konteksta znotraj in med prostorskimi in virtualnimi entitetami (glede na značilnosti spreminjanja kolektivnih in individualnih D-P praks)
- izgrajevanje individualnega osmišljanja, pomenjanja, razločevanja in občutenja fizičnih ali virtualnih prostorski (npr. v smislu konstituiranja individualnega miljeja)

Tematiziranju deteritorializacije mest na osnovi razlikovanja med urbani prostori in kraji lahko pripišemo status nastajajočega koncepta za pojasnjevanje postmoderne prostorske preobrazbe – srednja pot med fenomenološkimi in razvojnimi pristopi. Osnovni vzgibi tega koncepta:

- ambicija sistematičnega analitičnega uokvirjanja procesov prostorske preobrazbe v razmerah naraščajočega prepletanja fizičnih in virtualnih vidikov družbenega *prostorjenja* (spatialization), ki ne sloni izključno na načelu absolutnega prostora, hkrati pa ga ne zrelativiziramo popolnoma
- kritika na Castellsov koncept D-P prehoda iz logike prostorov krajev v prostore tokov – izreden pomen prostorov tokov ni problematičen, temveč je taka predpostavka, da je logika fizične prostorski v večini absorbirana v omrežja komunikacij
- dopolnitev Giddensove razlage "praznjenja prostora" kot procesa povečevanja neodvisnosti kateregakoli posamičnega geografskega kraja ali regije v reflektivno modernih družbah (prizorišče - *locale*)
- reinterpretacija Simmelovega razumevanja prostorjenja z več vidikov, in sicer: glede formalno-vsebinskega razmerja med D-P *podobnostjo in različnostjo*, glede družbenih posledic dinamike med *ustaljenostjo in gibanjem*, ter glede razmerja med *individualnostjo in družbenostjo*

Teritorialnost vs. prostorski

Osnovni operacionalni predpostavki:

- mest že na najsplošnejši ravni ni več mogoče opredeliti niti ni mogoče zajeti lastnosti njihovega strukturiranja in delovanja
- z merili teritorialnosti in lokalnosti ni mogoče zadovoljivo pojasniti nove, postmoderne vsebine ter oblike prostorskih diferenciacij znotraj mest

Dolgoročni proces deteritorializacije ni identičen vidikom razprostorjenja, oz. le-teh ne vključuje nujno. Deteritorializacija je torej dolgoročni proces, katerega posledica je na eni strani relativna slabitev tipičnih teritorialnih lastnosti prostorskih enot oz. sistemov, po drugi strani pa krepitev njihovih neteritorialnih prostorskih lastnosti. Vse teritorialne enote so vselej prostorske enote, niso pa vse prostorske enote vselej teritorialne. Tudi niso vsi urbani prostori tudi urbani kraji.

Globalnost/lokalnost vs. prostorski/krajevnost

Učinki deteritorializacije mest povzročajo v osnovi diferenciacijo dveh tipov urbane prostorski: *instrumentalne* in *refleksivnih*. Sodobni urbani sistemi so prostorsko vedno bolj fragmentirani, zato gre pogosto bolj za delne globalnosti mest, ki se v različnih obsegih izkazujejo z nadnacionalnostjo.

Razlika med "prostorsko-krajeveno" in "lokalno-globalno" umestitvijo je v tem, da je v prvem primeru pojavnost tako univerzalnih *prostorov* kot tudi specifičnih *krajev* mogoče spremljati z dveh vidikov:

- kot *individuacijo* v smislu različnega dosega, intenzivnosti in različnih oblik delokalizacije oz. specifičnih lokalizacij prostorskih praks posameznih akterjev
- kot *sistemsko-institucionalno deteritorializacijo* v smislu avtonomne preobrazbe prostorske organizacije

Mlinar: procese individuacije in globalizacije je treba spremljati tudi na podlagi D-P sprememb v najmanjših prostorskih enotah in jih pojasnjevati v kontekstu maksimalnega ravenskega razpona med posameznikom in globalno družbo.

Individualni miljeji vs. lokalnost/globalnost

Individualni milje (okolje) definira obseg posameznikovih (ne)stabilnih Č-P okvirov. Je individualni razpon ali *doseg refleksivne raznovrstnosti dostopnosti* v fizičnem/virtualnem okolju (soba v stanovanju, televizija, rojstni kraj, počitniški kraji...).

Pomembna je dialektika "dnevniških" in "življenjskih" poti – kolikor manj ozko in manj trajno je posameznikov milje omejen le na posamično lokalno okolje, tem bolj je izrazito refleksivno razločevanje ter obenem *selekcijiranje prostorov in krajev* (miljeji so lahko razširjeni na cel svet, mogoče jih je generalizirati, kategorizirati s predpostavljeno domačnostjo, tudi če ga še ne "poznamo" → milje se torej razlikuje od prizorišča – Albrow).

Krepitev refleksivnosti vsakokratnih individualnih lokaliziranih praks, povečevanje delokalizacije individualnih prostorskih praks in razširjanje obsega posameznikovih miljejev zato (ne)posredno vpliva na spreminjanje D-P sistemov na različnih ravneh:

- na strukturno preobrazbo prostorskih sistemov ter njihovih posameznih delov
- na nove formalne in vsebinske oblike znotrajsistemske diferenciacije med prostori in kraji
- na načrtovanje, oblikovanje, vzdrževanje in revitalizacijo (lokalnih) krajevnih prizorišč
- ne med- in čezsistemske povezovanje in hkrati na vzdrževanje ter na oblikovanje mehanizmov razločljivosti med prizorišči

4.2 Univerzalnost prostorov in specifičnost krajev

Globalna Č-P konvergenca povzroča nove formalne in vsebinske oblike diferenciacije znotraj prostorskih enot, ki so posledica močnega povezovanja med prostorskimi enotami. Gre za to, da nadalje upoštevamo izhodiščne razlike na treh ravneh (jedro razlikovanja med lastnostmi prostorov in krajev):

- diferenciacijo med prostori in kraji: na eni strani povečevanje družbenih, funkcionalnih, simbolnih in drugih vidikov *heterogenosti*, na drugi strani pa *homogenost* posameznih območij znotraj določenega prostorskega sistema
- diverzifikacijo znotraj prostorov in krajev: dinamična prerazporeditev družbenih, funkcionalnih, simbolnih in drugih vidikov specializacije
- distinktivnost med prostorskimi sistemi: ustvarjanje specifičnih, avtentičnih krajevnih identitet na podlagi različnih vidikov diverzifikacije znotraj sistema

Tako razlikovanje je pomemben dejavnik dvosmernega procesa preobrazbe prostorske organizacije. Hkrati to razlikovanje predstavlja specifični vidik splošnejših procesov individuacije in globalizacije.

Kraji so kvalitativna konkretizacija abstraktnih prostorov: stopnja konkretnosti in specifičnosti, torej **krajevnosti** posameznega prostora je toliko večja, kolikor manjša je vsebovanost elementov, skupnih vsem prostorom, oz. kolikor bolj jih je mogoče med sabo razločevati (in obratno).

Postmoderni prostori (spaces)

Najširše skupne lastnosti vseh prostorov (*ne-krajev*) so (poleg formalne, morfološke podobnosti):

- ekstenzivna *prehodnost*, kroženje ljudi, predmetov...
- funkcionalna *predvidljivost* in *rutinskost*

- univerzalnost in standardiziranost fizične strukturiranosti
- relativno lahka in logična dostopnost oz. dosegljivost
- relativna izpraznjenost in napolnljivost s funkcijskimi vsebinami
- uravnavana (planibilna) dinamičnost
- relativno visoka stopnja zamenljivosti z drugimi prostori
- vizualna enostavnost, brezsimbolnost, neavtentičnost, nezapomnljivost, ustaljenost in koherentnost ter neizrazitost estetskih elementov

Skupni imenovalac tega trenda so procesi prostorske univerzalizacije in standardizacije na globalni ravni. Podobnost med prostorskimi enotami je iz ene strani vedno nujnejša (je *instrumentalni prerekvizit*) postmodernega prostorjenja, ker:

- ♦ je le na ta način lahko konstituirana učinkovita kombinatorika virtualnih in fizičnih, individualnih in kolektivnih prostorskih praks, ki tvorijo "krajevno izpreženo materialnost" (*Thrift*) in šele takrat delujejo kot univerzalna kvantiteta
- ♦ je le na ta način do takih prostorov omogočen dostop, vključevanje, prehodnost, kroženje vedno večje raznovrstnosti predmetov, informacij, vsebin, ter predvsem prisotnost različnih akterjev od vsepovsod

Postmoderni kraji (places)

Še nikoli ni bilo tolikšnega skupnega števila prostorov, ki postajajo in si vsaj želijo postati kraji: identificirani, nezamenljivi, edinstveni, kot danes (turizem, potovalni fenomen – množičnost se nenehno povečuje, hkrati pa se povečujejo individualistične želje turistov po edinstvenih krajih). *Kraji in ne-kraji* se prav zaradi procesov deteritorializacije in virtualizacije prostorskih praks na različne načine med sabo dinamično prekrivajo, fragmentirajo in nenehno notranje diferencirajo. Razmejevanje med prostori in kraji je odvisno od zornega kota spremljanja fenomena, in sicer:

1. znotrajsistemskega
2. relacijskega (med- in nadsistemskega)
3. individualnega (subjektivnega)

Z *znotrajsistemskega* vidika so konkretni kraji točke, vozlišča znotraj formalno opredeljenih območij. Zamejenost med njimi praviloma ni fizična, temveč se kaže v različni stopnji lokacijske, funkcionalne in simbolno-vizualne heterogenosti, zlasti pa avtentičnosti. Z vidika *posameznika* so kraji vsakokratna prostorska konkretizacija širšega osebnega miljeja kot "centri neposrednih izkušenj sveta" (*Relph*). *Relacijsko* kraje ne zaznamuje več toliko tekmovalnost za dostopnost do kraja, temveč bolj za **prisotnost** v kraju (biti tam in ne iti skozi - *Arantes*).

Štiri temeljne značilnosti krajevnosti (*Masey*):

- kraji niso statični prostori
- niso zamejeni v nobenem formalnem smislu in s katerimkoli formalnim prostorskim merilom
- nimajo ene same, edinstvene identitete, temveč so lahko v tem smislu notranje diferencirani
- krajevne specifičnosti izhajajo iz širših, različnih (nad)lokalnih "plasti" povezav skozi čas

4.3 Logika prostorov krajev in logika prostorov tokov v mestih

Razmerje med logiko prostorov krajev kot relativno *sedentarnih* (npr. metafora kontejnerja) fizično-geografskih *interakcij* in logiko prostorov tokov kot relativno *prehodnih omrežnih transakcij*.

Fizična interaktivnost in virtualna transaktivnost

Ali je sploh še ustrezno razločevati oba pojma tako, da interakcije opredeljujemo predvsem z *vzajemnim odnosom* (z nekom), transakcije pa s *sekvenčnim odnosom* (do nečesa). Tako interakcije kot transakcije najpogosteje sinonimno implicirajo tip medsebojno povezanih intencionalnih delovanj akterjev.

Transakcije so v novejših razpravah večinoma pojmovane kot tip *virtualnih interakcij*, katerih potek ni posredovan fizično-prostorsko, temveč kibernetško. Pripisuje se jim torej lastnost neomejenega kroženja v virtualnem okolju, s čimer je poudarjena relativno neomejena, vsaj potencialna dostopnost (**mreženje**) → nadomeščanje prostorskih, "so-prisotnih", "face-to-face" interakcij.

Mlinar in Teune: koncept *soakcijskih, interakcijskih in transakcijskih* sistemov

Camagni: koncept prehoda iz teritorialne v omrežno logiko delovanja sistemov

Hočevar: transakcije in interakcije je treba pojmovati predvsem v smislu komplementarnosti, kot prepletanje fizične soaktivnosti in interaktivnosti ter virtualne transaktivnosti, relativne sedentarnosti in cirkularnosti

Skupno izhodišče razprav: različno pripisovanje vloge vpliva in opredeljivosti informacijske ter telekomunikacijskih tehnologij na preobrazbo urbane teritorialne organizacije, prostorskih oblik ter spreminjanja Č-P praks akterjev.

4.4 Tehnološki determinizem in anti-urbanizem v teoriji

V razpravah o razmerju med delovanjem prostorov krajev in prostorov tokov gre za vprašanje dolgoročnih zakonitosti protislovne in kompleksne družbene dinamike pod vplivom tehnoloških sprememb, in sicer z dveh vidikov:

- nenehna krepitev vloge *pretočnosti* javnih in zasebnih urbanih prostorov na račun slabitve vloge mest kot "kontejnerskih koncentratov"
- nenehna krepitev nematerialnih, neprostorskih transakcij na račun slabitve fizičnih interakcij

Telekomunikacijsko in informacijsko očaranje

Na analitsko-konceptualni ravni je zlasti izrazito enostransko izpostavljanje *substitucijskih* in zapostavljanje *sinergijskih, generativnih in stopnjevalnih* učinkov telekomunikacij in informacij na preobrazbo urbane prostorske organiziranosti – bolj kot popolna zamenljivost je razvidna fizično-telekomunikacijska komplementarnost.

Graham: dihotomizacija značilnosti urbanih krajev in elektronskih prostorov opredeljuje novo, bolj dinamično urbano Č-P organiziranost, ki je v prežemanju in ne v konfliktnem trenju med dihotomnimi značilnostmi.

Skupne značilnosti tehnološko determinističnih obravnav:

- ♦ izrazita usmerjenost v anti-urbano generalizacijo, bistveno manj pa v konkretizacijo in identifikacijo specifično urbanih preobrazbenih procesov
- ♦ pojmovno izpostavljanje mest kot enosmernih, temeljnih in opredeljujočih, brez ustreznih podkrepitev trendov transaktivnosti
- ♦ funkcionalistična usmerjenost v izpostavljanje instrumentalnih značilnosti odnosa med fizičnostjo in virtualnostjo, ter zapostavljanje refleksivnih značilnosti

Dihotomne značilnosti urbanih krajev in elektronskih prostorov:

Urbani kraji (temelječi na zgradbah, ulicah, cestah in fizičnih prostorih mest)	Elektronski prostori (konstituirani "znotraj" telematskih omrežjih preko uporabe računalniških programov)
premagovanje časovnih ovir z minimalizacijo prostorskih ovir	premagovanje prostorskih ovir z minimalizacijo časovnih ovir
teritorij	omrežje
fiksnost	gibanje/tok
umeščenost	neumeščenost
vidnost	nevidnost
oprijemljivost	neoprijemljivost
dejanskost	virtualnost/abstraktnost
evklidski/družbeni prostor	logični prostor

Manjka zadnji del